

Warszawa, 30. 03. 2020

dr hab. Paweł Piszczatowski

Instytut Germanistyki Uniwersytetu Warszawskiego

ul. Dobra 55

00-312 Warszawa

p.piszczatowski@uw.edu.pl

Ocena dorobku naukowego oraz pozostałych osiągnięć dr Mirosławy Borzyszkowskiej-Szewczyk przedstawionych jako podstawa do ubiegania się o stopień doktora habilitowanego nauk humanistycznych w dyscyplinie literaturoznawstwo

Sylwetka Habilitantki

Dr Mirosława Borzyszkowska-Szewczyk ukończyła w 1998 roku studia germanistyczne na Wydziale Filologiczno-Historycznym Uniwersytetu Gdańskiego. 10 lat później ten sam Wydział nadał jej stopień doktora nauk humanistycznych na podstawie rozprawy „Preußisches Ethos und Erinnerungskultur. Zu den Erinnerungsschriften adliger Autoren aus Hinterpommern und Ostpreußen nach 1945“ napisanej pod opieką naukową prof. Mirosława Ossowskiego (w 2009 roku polskojęzyczna wersja pracy ukazała się drukiem).

Od 2005 roku Habilitantka związana jest z Instytutem Filologii Germańskiej Uniwersytetu Gdańskiego, w którym była w latach 2005–2008 zatrudniona na stanowisku asystenta, zaś od roku 2008 do chwili obecnej – na stanowisku adiunkta.

Ocena osiągnięcia głównego stanowiącego podstawę do ubiegania się o nadanie stopnia doktora habilitowanego

Dr Mirosława Borzyszkowska-Szewczyk przedłożyła jako główne swoje osiągnięcie habilitacyjne monografię „Jüdische Gedächtnisopographien im Grenzraum. Autobiographik nach 1945 von Autoren jüdische Herkunft aus dem Pommernland (Pommerellen und

Hinterpommern)“ wydaną nakładem Wydawnictwa Uniwersytetu Gdańskiego w 2019 roku oraz cykl siedmiu artykułów, które – jak czytamy w Autoreferacie – „towarzyszyły pracy nad monografią”. Jest to dość nietypowe podejście, niemniej jednak wydaje się zasadne z uwagi na fakt, że większość materiału zebranego w artykułach stanowi integralną część zasadniczej monografii. Dzięki takiemu zestawieniu możemy mieć zatem wgląd w rozwój i dojrzewanie projektu habilitacyjnego, Habilitantka zaś unika posądzenia o powielanie podobnych treści w publikacjach z zakresu „głównego osiągnięcia” i „pozostałego dorobku”. Należy to odnotować z jednej strony jako przejaw intelektualnej uczciwości Habilitantki, z drugiej zaś jako wynik jej – uzasadnionego skądinąd – przeświadczenia, że nie musi nadmiernie multiplikować swoich publikacyjnych dokonań, ponieważ i tak są one wystarczające.

Istotnie, dorobek dr Mirosławy Borzyszkowskiej-Szewczyk jest pod pewnymi względami imponujący. O tym jednak napiszę więcej w dalszej części recenzji. Teraz skupię się natomiast na zasadniczym osiągnięciu Habilitantki, jakim jest niewątpliwie opublikowana przez nią monografia habilitacyjna.

Czytając książkę Mirosławy Borzyszkowskiej-Szewczyk, nie sposób odmówić jej obeznania we współczesnych dyskursach naukowych z zakresu badań interkulturowych, studiów nad kulturami pogranicznymi i fenomenologią pamięci jako fundamentalnym wyznacznikiem tożsamości i przynależności kulturowej lub też wykluczenia poza jej obręb. Wszystkie te zagadnienia zostały szczegółowo omówione w pierwszym rozdziale książki („Theoretischer Rahmen, str. 47–96). Autorka bardzo sprawnie porusza się w przestrzeni przynależnych do tych obszarów badawczych pojęć, wykazując świetną znajomość literatury przedmiotu oraz nie stroni od doprecyzowywania i twórczego modyfikowania przyjętych paradygmatów badawczych. Jej kompetencje w tej dziedzinie potwierdza zresztą nie tylko sama rozprawa habilitacyjna, lecz także cały przedłożony do recenzji dorobek naukowy. Dlatego też jestem szczerze przekonany, że ten segment dokonań Habilitantki zasługuje niewątpliwie na wysoką ocenę.

Pozytywnie należy ocenić też wybór tematyki stanowiącej przestrzeń dociekań dr Borzyszkowskiej-Szewczyk. Eksploracja kulturowego dziedzictwa żydowskiego na terenach Pomorza nie jest częstym zjawiskiem w polskim dyskursie akademickim. O ile wielokulturowa, polsko-niemiecko-kaszubska mozaika tych ziem, będąca niejednokrotnie zarzewiem konfliktów i źródłem stereotypów, stanowi utrwalony w tradycji akademickiej obszar zainteresowań badawczych, o tyle obecność diaspory żydowskiej na Pomorzu bywa raczej marginalizowana. Trzeba zatem projekt habilitacyjny dr Borzyszkowskiej-Szewczyk

docenić stosownie do oryginalności jego założeń i niewątpliwego nakładu pracy włożonej w jego realizację.

Pewne wątpliwości może budzić jednak kwestia, na ile zaprezentowane przez Habilitantkę kompetencje i dokonania badawcze mieszczą się w kategoriach ściśle literaturoznawczych, a to w tej wszakże dziedzinie ubiega się ona o stopień doktora habilitowanego. Wątpliwości te dotyczą zwłaszcza drugiego rozdziału rozprawy („Charakteristik der autobiographischen Texte nach 1945 von Autoren jüdischer Herkunft aus dem Pommernland, str. 97–172). Już na samym początku Autorka deklaruje tu, że literackość omawianych przez nią tekstów nie stanowi dla niej istotnego elementu analizy (str. 97). Jeśli odnoszę się do tego krytycznie, to nie chodzi mi przy tym o ich walory estetyczne (Autorka zastrzega, że jakość literacka badanych przez nią dokumentów jest – co w pełni zrozumiałe – zróżnicowana), co raczej o literackość jako taką, czyli pewien zestaw cech nadających wypowiedzi charakter wykraczający poza ścisłe ramy faktograficzne, także w przypadku tekstów deklarowanych jako autobiograficzne. O ile bowiem czytelnik (lub czytelniczka) niebędący filologiem szuka w tekstach tego typu „autentyczności życiowych doświadczeń” (str. 79), o tyle literaturoznawczyni nie powinna na tym poprzestawać. Sama Autorka pisze zresztą nieco dalej o „strategiach narracyjnych i literaryzacji życiorysów” (str. 99–100), co w zestawieniu z powyższym sprawia wrażenie pewnego pojęciowego rozchwiania. Klasyczne literaturoznawstwo przeżywa niewątpliwie w chwili obecnej istotny kryzys uwarunkowany wieloma względami o podłożu kulturowym i cywilizacyjnym. Niezmiennie jednak stanowi ono punkt odniesienia w zakresie procedur awansowych dostępnych niezorientowanym lingwistycznie badaczom i badaczkom z dziedzin filologicznych. Nie będę tu jednak dostosowywał mojej oceny przedłożonego dorobku do tradycyjnych wymogów literaturoznawstwa jako – nie tak znowu starej – nauki, zaznaczę tylko pewien zauważalny w recenzowanej rozprawie niedosyt filologicznego podejścia do badanego materiału i zasygnalizuję dla przeciwwagi – nieuchronną być może – konieczność dostosowania współczesnych kryteriów oceny i ewaluacji dorobku naukowego do realiów dynamicznie zmieniającego się świata, także akademickiego.

Odnosnie do rozdziału drugiego nasuwają mi się inne jeszcze uwagi krytyczne. Pierwsza dotyczy kryterium doboru analizowanych tekstów. Jeśli Habilitantka przedstawia omawianych przez siebie autorów jako „eine bunt zusammengewürfelte Gruppe“ (str. 97), a ich teksty jako „Auszug aus der Datenbank der jüdischen Erfahrung aus dem Pommernland“ (str. 98), to trudno dopatrzeć się w tych stwierdzeniach realnych znamion

reprezentatywności. Nie twierdzą przy tym, że dokonany przez Habilitantkę wybór tekstów takiej reprezentatywności nie posiada, zwracam jedynie uwagę, że jego uzasadnienie wykazuje pewne argumentacyjne luki. Druga zasadnicza uwaga dotyczy niejasności co do znaczenia kategorii „żydowskości” w kontekście zamysłu całej pracy. Habilitantka stwierdza bowiem, że kryterium wyodrębniającym analizowanych przez nią autorów nie jest ani „etniczność” ani „konfesja”, a jedynie „pochodzenie z danego regionu” i „wspólne doświadczenie grupowe” (str. 98). Jeśli miałyby tak rzeczywiście być, to na czym polegałaby specyfika tego doświadczenia odróżniająca je od doświadczeń innych grup heterogenicznej społeczności pomorskiego pogranicza kulturowego? Wydaje mi się, że także i w przypadku tego pytania daje o sobie znać pewna niefrasobliwość Autorki w odniesieniu do formułowania roboczych tez, które są jednak skutecznie korygowane na poziomie dalszego jej wywodu w kolejnych rozdziałach rozprawy. Znajdziemy w nich bowiem wiele cennych poznawczo opisów tożsamościowej samorientacji żydowskich autorów i autorek pochodzących z Pomorza uwzględniających ich niezaprzeczalną specyfikę kulturową, która – niezależnie od stopnia laicyzacji i asymilacyjnej akulturacji – niezmiennie odsyła przynajmniej do postsekularnych rudymetów religijnej tożsamości żydowskiej diaspory na Pomorzu oraz zbiorowego doświadczenia europejskich Żydów w XX wieku niezależnie od miejsca, w którym przyszło im żyć w czasach Zagłady. Jestem przekonany, że nie da się całkowicie oddzielić tożsamości żydowskiej od „topografii” związanych z religią, takich jak chociażby synagoga, czy cmentarz, o których Autorka przekonująco pisze na str. 180–203 i 223–227.

Krytyczne uwagi sformułowane powyżej nie mogą przesłonić mojej afirmatywnej oceny całej przedłożonej do recenzji rozprawy. Jest to niewątpliwie praca bardzo wartościowa pod względem merytorycznym, poszerza horyzonty poznawcze w odniesieniu do dziedzictwa pomorskiego pogranicza kulturowego oraz wpisuje się w aktualne tendencje badawcze w obrębie polskiej i światowej humanistyki.

Reasumując, chciałbym zatem stwierdzić, że Habilitantka radzi sobie dużo lepiej na poziomie dyskursu syntetyzującego pewne fenomeny kulturowe niż w zakresie analitycznej pracy z poszczególnymi tekstami stanowiącymi podstawę jej wywodu. Dlatego też rozdziały trzeci i czwarty prezentują się znacznie bardziej przekonująco niż rozdział drugi stanowiący w moim odczuciu najsłabsze ogniwo całej rozprawy. Wynika to – jak już o tym pisałem powyżej – przede wszystkim z faktu, że zamysł całej rozprawy ma charakter bardziej kulturo- niż literaturoznawczy. Płynność granic między tymi dyscyplinami naukowej refleksji humanistycznej pozwala mi stwierdzić, że rozprawa dr Mirosławy Borzyszkowskiej-

Szewczyk w niewątpliwy sposób przyczynia się do rozpoznania wielowarstwowości kulturowych i historycznych doświadczeń pomorskiego pogranicza, poszerzając je o marginalizowany w dyskursie naukowym – i nie tylko w nim – aspekt żywej obecności na tym terenie diaspory żydowskiej.

Ocena pozostałego dorobku naukowego

Całokształt przedstawionego do oceny dorobku dr Mirosławy Borzyszkowskiej-Szewczyk posiada charakter nadzwyczaj spójny. Obejmuje on – zgodnie z przedłożonym Autoreferatem oraz załączoną listą publikacji – cztery główne dziedziny intelektualnych eksploracji Habilitantki. Są to: (1.) pamięć zbiorowa polsko-niemieckiego pogranicza kulturowego, (2.) sploty tożsamościowe w przestrzeni kulturowej Gdańska, (3.) relacje między twórczością Günтера Grassa a kulturą i tożsamością kaszubską oraz (4.) aspekty interkulturowe w literaturze polskiej i niemieckiej. Specyfikę tego dorobku można postrzegać w dwóch rozbieżnych perspektywach: z jednej strony świadczy on niewątpliwie o intelektualnej konsekwencji i pasji badawczej Habilitantki skoncentrowanej na zagadnieniach bliskich miejscu jej akademickiej afiliacji i biograficznemu zakorzenieniu. Z drugiej zaś można by pewnie oczekiwać od Habilitantki większej dywersyfikacji zainteresowań naukowych. Zadaniem recenzenta jest rozważenie tych dwóch punktów odniesienia i stwierdzenie, na ile dorobek dr Borzyszkowskiej-Szewczyk spełnia wymogi stawiane w przewodach habilitacyjnych. Jednoznacznym argumentem przemawiającym za docenieniem dokonań naukowych Habilitantki jest w moim przekonaniu przede wszystkim ich znaczna obszerność (dorobek obejmuje dwie monografie, w tym jedną we współautorstwie, siedem wydanych osobiście i we współredakcji monografii wieloautorskich, sześć artykułów w czasopismach oraz szesnaście rozdziałów w monografiach wieloautorskich, jak również pomniejsze prace opublikowane drukiem), widoczny w publikacjach stopień pogłębienia naukowej refleksji nad badanymi fenomenami kulturowymi oraz wewnętrzne zróżnicowanie i wieloaspektowe podejście do eksplorowanej tematyki. Profil naukowy dr Borzyszkowskiej-Szewczyk stanowi bez wątpienia element, którego nie może brakować w gdańskiej germanistyce i obejmuje zakres badań, który w tym konkretnym kontekście geograficzno-kulturowym jest nieodzownym wyznacznikiem intelektualnej odpowiedzialności za pielęgnację pamięci o kulturowym dziedzictwie Pomorza na najwyższym poziomie namysłu

naukowego nad jego wielowymiarowym i dychotomicznym charakterem. Jestem z tego względu przekonany, że bardzo bogaty i wartościowy naukowo dorobek akademicki Habilitantki dobrze służy sprawie obiektywnego podejścia do skomplikowanej historii ziem, którym poświęca ona swoją uwagę i przyczynia się niewątpliwie do relatywizacji trudnych do przezwyciężenia stereotypów kulturowych zakorzenionych w zideologizowanych dyskursach o relacjach polsko-niemieckich (i nie tylko tych).

Docenić należy niewątpliwie także aktywność Habilitantki na arenie międzynarodowej. Dotyczy to nie tylko jej publikacji, lecz także udziału w konferencjach i sympozjach naukowych. Dr Borzyszkowska-Szewczyk wygłosiła referaty na dziewięciu konferencjach zorganizowanych przez zagraniczne ośrodki akademickie m.in. w Niemczech, Wielkiej Brytanii i na Węgrzech. Ponadto brała udział w jedenastu międzynarodowych konferencjach naukowych w Polsce oraz w kolejnych dziewięciu o zasięgu krajowym. Pięć konferencji naukowych sama współorganizowała.

Dorobek naukowy Habilitantki wypracowany przez nią po uzyskaniu stopnia naukowego doktora nauk humanistycznych w 2008 roku zasługuje niewątpliwie na uznanie, świadczy o dużej aktywności badawczej oraz stanowi potwierdzenie intelektualnej samodzielności i dojrzałości. Dr Borzyszkowska-Szewczyk zdołała wypracować sobie w tym czasie pozycję ekspertki w zakresie historii tożsamości terenów pomorskiego pogranicza, realizując konsekwentnie strategię pogłębiania naukowej eksploracji związanych z nią zagadnień oraz prezentacji wyników swoich badań szerokiemu gronu zainteresowanych nimi badaczy i badaczek w kraju i za granicą.

Pewne wątpliwości może budzić w tym względzie jedynie fakt, że Habilitantka zdecydowała się na publikację swojej książki habilitacyjnej, która poszerza aspekt wielokulturowości pomorskiego pogranicza kulturowego o wątki obecności żydowskiej diaspory na tym terenie, w polskim wydawnictwie uniwersyteckim – ale w języku niemieckim. Pytanie, które się w tym kontekście narzuca dotyczy ewentualnych adresatów tej – cennej przecież – publikacji. Książka ukazująca się w języku niemieckim na polskim rynku wydawniczym może dotrzeć jedynie do wąskiego grona odbiorców zainteresowanych prezentowaną w niej tematyką i biegle władających językiem niemieckim. Z tego punktu widzenia zasadniejsza byłaby niewątpliwie publikacja w języku polski. Jeśli natomiast Autorka chciałaby dotrzeć do czytelników i czytelniczek na szerszym, międzynarodowym poziomie należałoby wydać książkę w wydawnictwie zagranicznym dysponującym lepszym potencjałem jej międzynarodowej dystrybucji.

Ocena działalności dydaktycznej i popularyzatorskiej

Działalność dydaktyczna dr Mirosławy Borzyszkowskiej-Szewczyk ogniskuje się w dużym stopniu wokół problematyki jej pracy badawczej. Dotyczy to przede wszystkim jej autorskich kursów dla studentek i studentów różnych kierunków studiów. Jest to niewątpliwie przykład bardzo udanej synergii obydwu płaszczyzn akademickiej aktywności wymaganej od osób zatrudnionych na stanowisku pracownika naukowo-dydaktycznego.

Habilitantka prowadzi także zajęcia z literaturoznawstwa poświęcone literaturze niemieckojęzycznej od wieku XVIII po współczesność oraz kursy z zakresu praktycznej nauki języka niemieckiego. Wypromowała dotychczas ponad czterdzieści licencjatów.

Uznanie budzi duża innowacyjność Habilitantki na polu niekonwencjonalnych metod dydaktycznych, której wyrazem jest wiele oryginalnych form dydaktycznych dla studentek i studentów polskich i zagranicznych. Realizowane według jej autorskich koncepcji zajęcia obejmują wykłady, konwersatoria, warsztaty i podróże studyjne oraz posiadają często charakter interdyscyplinarny i intermedialny. Umiejętność nowatorskiego traktowania zagadnień dydaktycznych znalazła też swój wyraz w aktywnym udziale Habilitantki w tworzeniu programów nowych kierunków studiów na macierzystym Uniwersytecie Gdańskim (makrokierunek niemieznawstwo).

Podobnie jak w przypadku działalności naukowej także i w zakresie aktywności dydaktycznej Habilitantka wykazuje się dążeniem do znacznego umiędzynarodowienia, czego zwieńczeniem może być chyba profesura gościnna na Uniwersytecie w Moguncji w semestrze zimowym 2018/2019.

Aktywność dydaktyczną dr Mirosławy Borzyszkowskiej-Szewczyk należy zatem ocenić wysoko, jako wykraczającą poza tradycyjne formuły nauczania, nowatorską i stanowiącą udany przykład połączenia pasji badawczych i praktyki pracy ze studiującymi. Wierzę, że zaowocuje to w przyszłości ciekawymi projektami doktorskimi, nad którymi Habilitantka będzie sprawować swoją merytoryczną opiekę promotorską.

Co najmniej tak samo wysoka ocena należy się Habilitantce za jej działalność ukierunkowaną na rozpowszechnianie wyników swoich badań wśród szerokiego grona odbiorców spoza środowiska akademickiego. Jej bardzo bogata aktywność popularyzatorska wynika w sposób naturalny z jej pracy badawczej, stanowiąc niejako jej „przedłużenie”, czy

też kontynuację przy pomocy bardziej popularnych środków komunikacji. Niemalże znaczenia ma przy tym fakt zakotwiczenia badań Habilitantki w przestrzeni regionalnej Pomorza, dzięki czemu mogą one cieszyć się naturalnym zainteresowaniem szerszego kręgu odbiorców poszukujących wiedzy na temat tradycji swojej małej ojczyzny, jej wielowątkowej historii oraz mozaiki jej wielokulturowego dziedzictwa. Dr Borzyszkowska-Szewczyk wykorzystuje ten stan rzeczy z godnym podziwu zaangażowaniem, którego efektami są liczne publikacje w lokalnych periodykach społeczno-kulturalnych oraz autorstwo i współautorstwo książek popularnonaukowych (w sumie jest to ponad trzydzieści pozycji).

Habilitantka wygłosiła w kraju i za granicą blisko dwadzieścia wykładów popularnonaukowych i odczytów popularyzujących wiedzę o spuściźnie kulturowej Pomorza. Brała ponadto – w charakterze ekspertki – udział w wielu gremiach odpowiedzialnych za organizację życia społeczno-kulturalnego regionu, dyskusjach panelowych i innych wydarzeniach o dużym znaczeniu dla lokalnej społeczności pozaakademickiej. Jest też aktywną członkinią stowarzyszeń i inicjatyw kulturalnych.

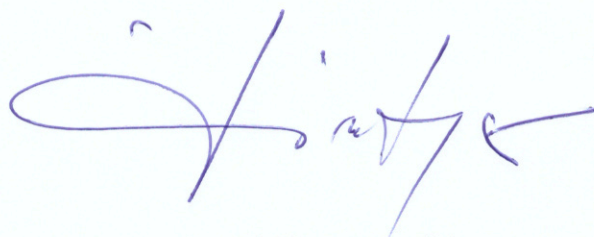
To jedynie niektóre przykłady bardzo bogatej aktywności popularyzatorskiej dr Mirosławy Borzyszkowskiej-Szewczyk, która od lat nieustraszenie działa na rzecz upowszechniania wiedzy o kulturze swojego regionu oraz przezwycięzania kulturowych stereotypów i animozji mających często swoje źródło w niewiedzy. Ta dziedzina dorobku Habilitantki zasługuje bez wątpienia na najwyższe uznanie, które niniejszym wyrażam.

Konkluzja

Wnikliwa analiza dokonań naukowych Habilitantki pozwala mi uznać, że zarówno główne osiągnięcia habilitacyjne dr Mirosławy Borzyszkowskiej-Szewczyk, zwłaszcza obszerna monografia, jak jej pozostały dorobek stanowią istotny wkład w rozwój polskiego i międzynarodowego dyskursu naukowego na temat fenomenów inter- i transkulturowych w przestrzeni topografii pogranicznych. Dorobek popularyzatorski i dydaktyczny oraz wkład Habilitantki w umiędzynarodowienie polskich dokonań naukowych zasługują na najwyższe uznanie. Przedłożone do recenzji materiały świadczą o naukowej dojrzałości Habilitantki i pozwalają uznać ją za w pełni suwerenną badaczkę o dużym potencjale dalszego rozwoju naukowego. Prace Habilitantki są i na długo pozostaną istotnym punktem odniesienia w

badaniach na temat wielopłaszczyznowej kultury Pomorza i przyczyniają się niewątpliwie do pogłębienia refleksji nad nią, nie tylko na płaszczyźnie akademickiej.

Dlatego z przekonaniem stwierdzam, że przedstawiony mi do zaopiniowania i oceny dorobek dr Mirosławy Borzyszkowskiej-Szewczyk spełnia wszystkie ustawowe wymogi stawiane przy ubieganiu się o nadanie stopnia doktora habilitowanego. Wnoszę zatem o dopuszczenie jej do dalszych etapów postępowania habilitacyjnego.

Paweł Piszczatowski